

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА
ECONOMIC SECURITY

УДК 336.22:339.9

doi: <https://doi.org/10.15330/apred.1.21.451-462>

Коровчук Ю.І.¹, Котик Х.Р.², Онищук С.В.³

**ОСОБЛИВОСТІ І ЗАКОНОМІРНОСТІ ВПЛИВУ СХЕМ
УНИКНЕННЯ/УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ НА ГЛОБАЛЬНУ
ФІНАНСОВУ СИСТЕМУ**

Карпатський (Прикарпатський) національний
університет імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра міжнародних економічних відносин,
вул. Чорновола, 1, м. Івано-Франківськ,
76019, Україна,
тел.: (0342) 75-20-27
e-mail: kaf_mev@pnu.edu.ua

¹ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3987-1319>

²ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8790-3223>

³Івано-Франківський національний технічний
університет нафти і газу
кафедра публічного управління та адміністрування,
вул. Короля Данила, 13, м. Івано-Франківськ,
76010, Україна,
тел.: +38(0342) 75-47-50
e-mail: du@nung.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4072-6565>

Анотація. Мета дослідження полягає у вивченні закономірностей впливу схем уникнення та ухилення від сплати податків на фінансові системи країн у глобальному економічному середовищі. При проведенні дослідження використано такі методи як аналіз і синтез для узагальнення підходів до визначення ухилення/уникнення від сплати податків, виділення їх форм, ознак і наслідків, порівняльний аналіз міжнародних практик та класифікацію схем уникнення/ухилення від податків. У статті досліджено сутнісні характеристики сучасних схем уникнення/ухилення від сплати податків, механізми їх здійснення та міжнародний досвід нейтралізації. Аналізуються класифікаційні види відповідних схем, передумови виникнення, моделі реалізації й еволюційні характеристики. Окремо в статті змодельовано закономірності впливу схем уникнення/ухилення від сплати податків на спроможність фінансових систем держав в глобальному економічному середовищі. За результатами дослідження констатовано, що акумульовані і сплачені податки для держави, це фактично ресурси, за допомогою, яких вона може забезпечувати своє функціонування, утримувати соціальну сферу, фінансувати оборону, інфраструктуру і т.д., однак з позиції платників податки, це по суті, втрати ресурсів, які могли б бути спожиті, кожним суб'єктом відносно його потреб. Зазначено, що внаслідок поширення та нарощення схем уникнення/ухилення від сплати податків крива фінансових ресурсів суттєво трансформується суттєво скорочуючи обсяги державного бюджету, при чому рівень максимального прибутку, залишається незмінним. В залежності від характеру бюджетної політики окремої держави негативний вплив схем ухилення/уникнення від сплати податків носять неоднозначну дію. Так для країн з високою концентрацією на соціальні видатки скорочення доходів буде надзвичайно відчутним, а приріст доходів інших економічних суб'єктів суттєвим. Зважаючи на це, висловлено припущення, що дієвим методом оптимізації широкого спектра схем уникнення/ухилення від сплати податків могло б виступити

поглиблення фіскального співробітництва між країнами у царині обміну даними щодо майнових декларацій, встановленні глобального механізму непрямого оподаткування, зокрема високовартісних товарів і товарів розкоші. Такі заходи сприятимуть стабілізації фінансової системи, забезпечать більш справедливий розподіл доходів, однак їх реалізація є вкрай складною через опір еліт, які власне й сформовані за рахунок існування відповідних схем.

Ключові слова: ухилення/уникнення від сплати податків, трансфертне ціноутворення, фінансова система, податкове навантаження, система оподаткування, тіньова економіка.

Korovchuk Yu.I.¹, Kotyk Kh.R.², Onyshchuk S.V.³

FEATURES AND REGULARITIES OF THE IMPACT OF TAX AVOIDANCE/EVASION SCHEMES ON THE GLOBAL FINANCIAL SYSTEM

Vasyl Stefanyk Carpathian (Precarpathian)
National University
Ministry of Education and Science of Ukraine
Department of International Economic Relations
Chornovola St., 1, Ivano-Frankivsk,
76019, Ukraine,
tel.: +38 (0342) 75-20-27,
e-mail: kaf_mev@pnu.edu.ua

¹ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3987-1319>

²ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-8790-3223>

³Ivano-Frankivsk National Technical University of
Oil and Gas
Department of Public Administration and Management
King Danylo St., 13, Ivano-Frankivsk,
76010, Ukraine,
tel.: +38(0342) 75-47-50
e-mail: du@nung.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4072-6565>

Abstract. The aim of this study is to examine the regularities of the impact of tax avoidance and evasion schemes on the financial systems of countries within the global economic environment. The research employs methods such as analysis and synthesis to generalize approaches to defining tax avoidance/evasion, identifying their forms, characteristics, and consequences; comparative analysis of international practices; and classification of tax avoidance/evasion schemes. The article explores the essential features of modern tax avoidance/evasion schemes, the mechanisms of their implementation, and international experience in counteracting them. It analyzes their classification types, preconditions, models of implementation, and evolutionary traits. The study also models the patterns of influence that tax avoidance/evasion schemes have on the capacity of national financial systems within the global economic context. Based on the research findings, it was concluded that accumulated and paid taxes represent, for the state, resources through which it can ensure its functioning, maintain the social sphere, finance defense, infrastructure, etc. However, from the perspective of taxpayers, taxes essentially constitute a loss of resources that could otherwise be consumed by each individual according to their own needs. It is noted that the spread and intensification of such schemes significantly transform the curve of financial resources by substantially reducing state budget revenues, while the level of maximum profit remains unchanged. Depending on the nature of a country's fiscal policy, the negative effects of tax evasion/avoidance schemes may vary. For countries with high social spending, the loss of revenues will be especially noticeable, while the income growth of other economic agents will be significant. In light of this, the authors suggest that an effective way to optimize a wide range of tax avoidance/evasion schemes could be to deepen fiscal cooperation between countries, particularly in exchanging asset declaration data and introducing a global

mechanism for indirect taxation—especially on high-value and luxury goods. These measures would contribute to financial system stability and a fairer distribution of income, although their implementation is extremely challenging due to resistance from elites who benefit from such schemes.

Keywords: tax evasion/avoidance, transfer pricing, financial system, tax burden, taxation system, shadow economy.

Вступ. Однією з найважливіших складових фінансово-економічної стабільності будь якої країни є податкова система. Податки є основною складовою цієї системи, їхня функція – поповнювати державний бюджет коштами, які потім спрямовуються на охорону здоров'я, оборону, освіту, культуру, спорт, інфраструктуру тощо. Ця схема фінансування присутня в будь якій країні світу з ринковою економікою. Податкові надходження це один з індикаторів рівня життя громадян країни. Чим інтенсивніше податкові надходження забезпечують державний сектор економіки, тим привабливішою буде країна за рівнем життя в ній порівняно з іншими націями.

Повномасштабна війна в Україні ставить під сумнів не лише можливість економічного розвитку країни, а й взагалі спроможність функціонування. Втрата територій, втрата людей, терорестичні атаки на промислові, енергетичні, інфраструктурні і цивільні об'єкти призвели до масштабних втрат потенціалу вітчизняних продуктивних сил, а зовнішня фінансова підтримка хоча й забезпечує нагальні потреби сьогодні, створює боргові зобов'язання в майбутньому, що в свою чергу сповільнюватиме економічне відновлення. Окремою проблемою, залишаються структурні проблеми економіки України довоєнного періоду, які із початком вторгнення отримали лише додатковий імпульс до поширення. Зміни до законодавства, корупція, соціальна нерівність та інші чинники призвели до зростання обсягів зловживань за певними схемами ухилення/уникнення від сплати податків в Україні, що негативно позначилося не лише на внутрішньо-політичній повістці, а й довірі міжнародних партнерів. Часто ядром таких схем виступають механізми, що створені глобальною фінансовою системою, як от наприклад офшорні зони, фірми-прокладки, інститут банківської і комерційної таємниці і т.п.

Процес ухилення/уникнення від сплати податків вже неодноразово виступали об'єктом наукових досліджень провідних науковців, таких як В.Вишневецький, А.Веткін, Т.Л. Томнюк, Л. Сало, І. Андрющенко Є., В.Мельник, А.Соколовська та ін. Аналізом зарубіжного досліду займалися Е. Романюта, Й. Келлер та ін. Окремо слід виділити дослідження професора Лінцького університету Й. Кеплера, Шнайдера щодо дослідження тіньового сектору економіки ЄС.

Незважаючи на багатоаспектність існуючих досліджень в сфері дослідження існуючих схем уникнення/ухилення від сплати податків та розробки заходів з їх нейтралізації, варто зазначити, що це процес який перебуває в постійній еволюційній трансформації, а тому його дослідження вимагає постійного наукового вивчення. Усе це визначає актуальність представленого дослідження, визначення його мети, логіки та структури.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження закономірностей впливу схем уникнення/ухилення від сплати податків фінансові системи країн в глобальному економічному середовищі. При проведенні дослідження використано такі методи як аналіз і синтез для узагальнення підходів до визначення ухилення/уникнення від сплати податків, виділення їх форм, ознак і наслідків, порівняльний аналіз міжнародних практик та класифікацію схем уникнення/ухилення від податків.

Результати. Податкове ухилення є одним з найбільш важливих і складних економічних та правових явищ, яке впливає на фінансову стабільність держав. Це явище часто трактують як порушення податкових зобов'язань з метою зменшення податкових платежів за допомогою незаконних методів.

Загальноприйняте визначення податкового ухилення містить в собі будь-які дії платника податків, що призводять до зниження суми сплачуваних податків шляхом порушення податкового законодавства, приховування доходів, заниження витрат або використання підроблених документів. Як зазначає Податковий кодекс України, ухилення від сплати податків є дією, що суперечить чинному податковому законодавству і зазвичай карається відповідно до законодавства країни, де відбулося порушення [1].

Аналіз наукових підходів до визначення податкового ухилення дає змогу виокремити кілька основних концепцій. Одні автори визначають його як злочинну діяльність, інші — як етичне порушення або економічну помилку, яка виникає через нерозуміння системи оподаткування. У своїй роботі Mersier (2018) зазначає, що податкове ухилення можна розглядати як нелегальні практики, що спричиняють фінансові втрати для держави та суспільства в цілому [2].

На відміну від цього, Jorratt (2019) розглядає ухилення через призму економічної ефективності, де податкове ухилення не лише є кримінальним порушенням, а й результатом недостатнього контролю за податковими системами [3].

У міжнародній практиці податкове ухилення має чітко визначену нормативно-правову базу. Одним із ключових аспектів є так звані податкові угоди, що регулюють співпрацю між країнами для боротьби з податковими шахрайствами. Рекомендації ОЕСР також мають важливе значення в рамках міжнародного податкового співробітництва, особливо в контексті концепції BEPS (Base Erosion and Profit Shifting), яка спрямована на запобігання ухиленню від сплати податків транснаціональними корпораціями. За даними ОЕСР, концепція BEPS включає в себе низку заходів, що повинні мінімізувати можливості для ухилення від податків шляхом маніпулювання трансферними цінами, використанням офшорних юрисдикцій, а також іншими способами уникнення оподаткування [4].

Податкове ухилення на міжнародному рівні є складним явищем, яке охоплює широкий спектр дій, спрямованих на зменшення податкових зобов'язань через використання прогалин у законодавстві, офшорних зон або міжнародних угод. Це поняття набуло значної актуальності в умовах глобалізації економіки, що сприяє переміщенню капіталів та оптимізації податкових зобов'язань компаній та фізичних осіб [5].

Сутність податкового ухилення полягає в тому, що суб'єкти господарювання або фізичні особи свідомо застосовують певні методи для мінімізації або уникнення сплати податків (таблиця 1).

Таблиця 1

Сутнісні ознаки податкового уникнення і податкового ухилення

Table 1

Essential Characteristics of Tax Avoidance and Tax Evasion

Ознака	Податкове уникнення	Податкове ухилення
Законність	Легальне, використання прогалин у законодавстві	Незаконне, порушення податкових норм
Методи	Офшорні зони, трансферне ціноутворення	Приховування доходів, підробка документів
Наслідки	Зниження податкових надходжень, але без порушення закону	Штрафи, кримінальні санкції

У науковій літературі податкове ухилення зазвичай розглядається у двох формах:

Податкове уникнення (tax avoidance) — це легальні дії, що базуються на використанні прогалин або недоліків у податковому законодавстві з метою зменшення

податкового навантаження. Воно включає застосування різних стратегій, таких як використання офшорних юрисдикцій, трансферне ціноутворення та міжнародних угод про уникнення подвійного оподаткування для мінімізації податкових зобов'язань, не порушуючи закон. Хоча податкове уникнення є законним, воно може знижувати податкові надходження, що негативно впливає на фінансування державних програм, що викликає етичні питання щодо його застосування [5].

Податкове ухилення (tax evasion) — це незаконна діяльність, яка включає різноманітні методи і маніпуляції, спрямовані на уникнення сплати податків, порушуючи податкове законодавство. Зазвичай це включає приховування частини або всіх доходів, неправдиве декларування витрат, підробку фінансових документів, фіктивні угоди чи фальшування бухгалтерської звітності. Злочинці також можуть створювати фіктивні підприємства для "відмивання" доходів або використовувати шахрайські схеми з ПДВ, що призводять до заниження податкових зобов'язань. Податкове ухилення, крім того, включає в себе використання підроблених або завищених рахунків-фактур, що дозволяє зменшувати оподатковувану базу. Ці дії завдають значних збитків бюджету та погіршують умови для законних підприємств, порушуючи справедливість податкової системи і створюючи ризики для економічної стабільності. Законодавства багатьох країн, включаючи Україну, передбачають суворі санкції за податкове ухилення, оскільки воно шкодить фінансовій системі держави та її економічному розвитку [1].

Глобалізація значно ускладнила регулювання податкових потоків. Міжнародні корпорації часто використовують трансфертне ціноутворення, офшорні зони, гібридні фінансові інструменти, щоб мінімізувати податкові зобов'язання. Наприклад, організація OECD у своїй програмі BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) акцентує увагу на схемах, що дозволяють переміщувати прибутки в юрисдикції з низьким оподаткуванням, незважаючи на місце створення доданої вартості.

Існують різноманітні схеми ухилення, які застосовуються на міжнародному рівні. Наприклад:

1. Трансфертне ціноутворення — це схема, яка полягає у встановленні штучно занижених або завищених цін на товари, послуги або інші транзакції між афілійованими компаніями з метою оптимізації податкових зобов'язань. Встановлення цих "не ринкових" цін дозволяє компаніям маніпулювати фінансовими результатами своїх підрозділів, переміщуючи прибуток до юрисдикцій з низьким податковим навантаженням або до офшорних зон, де ставки податків значно нижчі. Таким чином, компанії можуть зменшувати свої податкові зобов'язання в країнах з високими податками, що призводить до скорочення надходжень до бюджету цих країн. Однак такі практики порушують принципи добросовісної конкуренції і можуть мати негативний вплив на економіку, оскільки призводять до "розмивання податкової бази". З метою боротьби з такими схемами, міжнародні організації, зокрема OECD, розробили моделі правил для автоматичного обміну інформацією між країнами, що дозволяють виявляти і протидіяти зловживанням у сфері трансфертного ціноутворення.

2. Реєстрація в офшорних зонах є популярною схемою податкового уникнення, яка дозволяє компаніям знижувати податкове навантаження через використання юрисдикцій з мінімальними або нульовими податками. Офшорні зони надають вигідні умови для реєстрації бізнесу, зокрема через низькі ставки податку на прибуток, відсутність податку на дивіденди або інші податкові переваги, що робить їх привабливими для великих корпорацій та інвесторів. Це дозволяє компаніям переміщувати свої прибутки до таких юрисдикцій, знижуючи податкові зобов'язання у країнах з високими податковими ставками. Однак такі практики можуть призводити до виведення коштів із країн з розвиненими економіками, що зменшує доходи державних

бюджетів. У зв'язку з цим, Європейський Союз прийняв директиву про боротьбу з уникненням податків, спрямовану на зменшення використання таких офшорних схем для ухилення від податків [7].

3. Гібридні фінансові інструменти є схемою, яка дозволяє компаніям використовувати різні підходи до оподаткування фінансових інструментів у різних країнах для мінімізації податкових зобов'язань. Це може включати використання таких інструментів, які в одній юрисдикції розглядаються як борг, а в іншій — як капітал, що дозволяє уникнути подвійного оподаткування або скоротити податкові зобов'язання. Така стратегія може включати, наприклад, використання специфічних фінансових контрактів або операцій, які створюють податкові вигоди завдяки різним трактуванням з боку податкових органів у різних країнах. Гібридні інструменти сприяють переміщенню прибутків і зменшенню податкових зобов'язань корпорацій за рахунок розбіжностей у податкових системах. Це є частиною ширшої стратегії боротьби з ерозією податкової бази і переміщенням прибутків, яку розглядає OECD в рамках своїх рекомендацій [5].

Серед основних причин поширення податкового ухилення можна виділити:

1. Відсутність єдиного підходу до оподаткування в різних країнах. Це створює можливості для використання міжнародних розбіжностей у податкових правилах [5].

2. Складність контролю за фінансовими потоками в умовах глобалізації. Сучасні цифрові технології дозволяють швидко переміщувати кошти між країнами, уникаючи контролю податкових органів [6].

3. Низький рівень співпраці між податковими органами різних країн. Хоча останніми роками досягнуто значного прогресу у впровадженні автоматичного обміну податковою інформацією (CRS), ці заходи все ще мають певні обмеження [6].

4. Боротьба з податковим ухиленням потребує комплексного підходу. У цьому контексті важливими є ініціативи міжнародних організацій, таких як OECD та Європейський Союз. Наприклад, впровадження директиви ATAD дозволило уніфікувати підходи до боротьби з податковим уникненням у країнах ЄС [7].

5. Стаття, написана Мішелем Хорратом [3], згадує такі змінні, які впливають на складне явище ухилення від сплати податків. Це ефективність перевірок податковими органами (ТА), система санкцій, простота податкової структури та, нарешті, прийняття податкової системи.

1. Ефективність перевірок. Ефективність перевірок пов'язана з імовірністю виявлення ухилення від сплати податків.

2. Система санкцій. Що стосується системи санкцій, слід аналізувати, серед іншого, рівень санкцій, юридичну точність вироків, своєчасність їх застосування та ефективність стягнення.

3. Простота податкової структури. Складні податкові системи сприяють ухиленню та уникненню сплати податків, оскільки вони створюють невизначеність щодо обсягу податкових регуляцій, підвищують витрати на перевірки та дотримання правил, а також множать механізми ухилення чи уникнення.

4. Прийняття податкової системи. Не менш важливим є прийняття податкової системи. Якщо платник податків вважає систему несправедливою, він буде менш схильний дотримуватися правил. Прийняття системи залежить, серед іншого, від поміркованості податкового тягара, справедливості податкової структури, використання зібраних коштів, витрат на дотримання правил та якості обслуговування платників.

5. Моделі дослідження ухилення. Ухилення від сплати податків досліджували за допомогою різних моделей, які намагаються пояснити його причини та мотивації [8].

Основні моделі включають:

- економічні моделі: Ухильник прагне максимізувати свій дохід (очікувані прибутки проти очікуваних витрат).

- моделі емпіричних доказів: Ґрунтуються на опитуваннях та інтерв'ю.

Наприклад, модель Спайсера та Лундстеда (1980) показала, що ухилення зменшується за умов: вищого рівня санкцій, більшої ймовірності виявлення, старшого віку платників, які менше схильні до ризику.

- методи симуляції та експериментальні методи: Аналізують поведінку індивідів у змінених умовах середовища.

- психоекономічні моделі податкового шахрайства: Рішення про ухилення є складним процесом, що включає схильність до шахрайства, здатність до шахрайства та можливість його здійснення. Окрім економічних інтересів, враховуються психологічні фактори платника податків та його соціальне оточення.

Таким чином, податкове ухилення є складним і багатогранним явищем, що потребує тісної співпраці на міжнародному рівні. Для його ефективного подолання необхідно вдосконалювати законодавчу базу, розширювати міжнародну співпрацю та застосовувати новітні технології для контролю за фінансовими потоками.

Дія схем ухилення/уникнення від сплати податків є одним із найсерйозніших викликів, що стоять перед сучасними податковими системами. Для розуміння масштабів та механізмів цих явищ, доцільно виділити, систематизувати та класифікувати діяльність окремих суб'єктів які призводять до скорочення податкових надходжень. Загалом класифікацію схем ухилення від сплати податків можна представити за допомогою схеми на рис. 1.

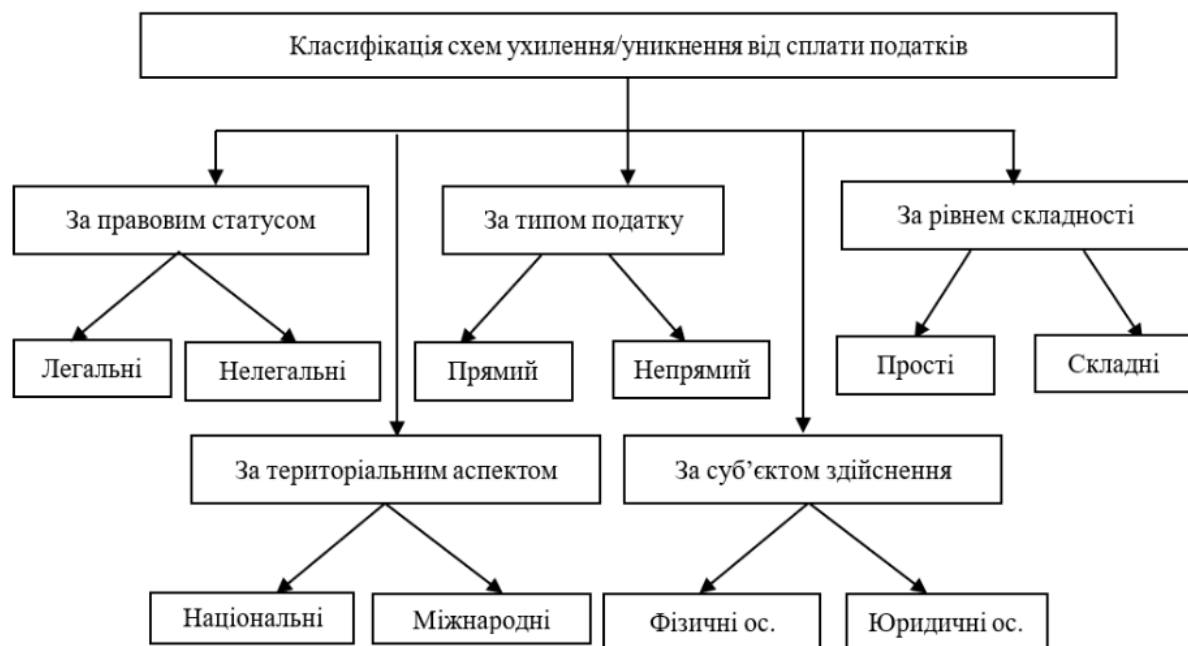

Рис. 1. Класифікація схем ухилення/уникнення від сплати податків

Fig. 1. Classification of Tax Evasion/Avoidance Schemes

Джерело: побудовано автором на основі [10, 11]

Ухилення від сплати податків є складним економічним і правовим феноменом, і для зручності його аналізу існує кілька способів класифікації схем ухилення. Класифікація може здійснюватися за різними ознаками, такими як легальність, складність, способи виконання, використання трансфертного ціноутворення або застосування офшорних фінансових центрів.

Перше, на що звертають увагу в класифікації схем ухилення від податків, це розмежування між легальними та нелегальними схемами. Легальні схеми ухилення, також відомі як податкові оптимізації, використовують законодавчі прогалини або податкові пільги, надані державою для мінімізації податкових зобов'язань. Це можуть бути пільгові ставки податку для певних категорій доходів, інвестиційні пільги або використання спеціальних економічних зон для зниження податкового навантаження [9]. Такий тип ухилення є абсолютно законним, хоча може бути етично спірним, оскільки підприємства чи особи використовують можливості для оптимізації податків, але не порушують при цьому закону.

Нелегальні схеми включають методи, які прямо порушують податкове законодавство, такі як підробка фінансових документів, укриття доходів або фальсифікація інформації в податкових деклараціях. До таких схем також можна віднести маніпулювання трансфертними цінами або використання фіктивних компаній, які створюються для ухилення від сплати податків. Ці схеми зазвичай застосовуються великими компаніями, які мають доступ до складних фінансових інструментів та використовують їх для зниження податкових зобов'язань [10].

Крім класифікації за легальністю, розрізняють також схеми за рівнем їх складності. Прості схеми зазвичай застосовуються малими та середніми підприємствами та не потребують складних фінансових маніпуляцій. Це може бути використання таких методів, як зниження витрат, надання неправдивих даних в податкових деклараціях або використання незначних фінансових схем, що не мають складних технічних характеристик. Зазвичай ці схеми можуть бути виявлені під час звичайних перевірок податкових органів [4].

Складніші схеми використовують великі компанії та міжнародні корпорації. Вони включають такі методи, як трансфертне ціноутворення, коли ціни на товари та послуги, що продаються між підрозділами однієї компанії, встановлюються таким чином, щоб зменшити податкові зобов'язання в країнах з високими податками. Також ці схеми можуть включати маніпуляції з фінансовими інструментами, використання фіктивних підприємств для зниження податків або застосування офшорних фінансових центрів для приховування доходів [11].

Особливе місце в класифікації схем ухилення займають офшорні фінансові центри та трансфертне ціноутворення. Офшорні зони пропонують значно нижчі податкові ставки, що дозволяє підприємствам реєструвати свої компанії в таких юрисдикціях для мінімізації податкових зобов'язань. Вони забезпечують конфіденційність, яка дозволяє приховувати фінансові операції, а також легкість в управлінні активами через низькі регуляторні вимоги. Це робить офшорні зони дуже привабливими для компаній, які бажають ухилитися від сплати податків у країнах з високими податковими ставками [12].

Трансфертне ціноутворення також є важливою складовою схем ухилення від податків, особливо для транснаціональних компаній. Використовуючи механізми трансфертного ціноутворення, компанії можуть маніпулювати цінами на товари та послуги, які передаються між їхніми підрозділами в різних країнах, таким чином зменшуючи прибуток, який підлягає оподаткуванню в країнах з високими податковими ставками. Це дозволяє знижувати податкові зобов'язання та оптимізувати фінансові потоки компанії [11].

Боротьба з ухиленням від сплати податків на міжнародному рівні також передбачає вжиття низки ініціатив для обмеження використання таких схем. Однією з основних ініціатив є концепція BEPS (Base Erosion and Profit Shifting), яка була розроблена ОЕСР з метою обмеження трансфертного ціноутворення і використання офшорних фінансових центрів для ухилення від сплати податків. Програма BEPS

передбачає встановлення чітких вимог щодо звітності та регулювання фінансових операцій для забезпечення прозорості та боротьби з міжнародними схемами ухилення від податків [13].

Фінансова система являє собою складні взаємозв'язки між різними економічними суб'єктами з приводу розподілу і перерозподілу ресурсів. Найбільш узагальненою класифікацією економічних суб'єктів є їх поділ на економічні суб'єкти - фізичні особи; економічні суб'єкти - юридичні особи та держава як економічний суб'єкт. З точки зору податкових відносин перші дві вищевказані категорії слід віднести до платників податків, тоді як суб'єктивна роль держави це збір цих податків. Акумуляовані і сплачені податки для держави, це фактично ресурси, за допомогою, яких вона може забезпечувати своє функціонування, утримувати соціальну сферу, фінансувати оборону, інфраструктуру і т.д., однак з позиції платників податки, це по суті, втрати ресурсів, які могли б бути спожиті, кожним суб'єктом відносно його потреб.

Ресурсна характеристика податків в фінансовій системі дає можливість представити їх за допомогою базової економічної моделі кривої виробничих можливостей, в рамках розподілу доходів економічних суб'єктів 2-х категорій: платників податків та держави (отримувача податків) (рис. 2).

На рисунку 2 відображено особливості формування доходів бюджету та вплив цього процесу на доходи платників податків, в залежності характеру податкової політики держави. Так, точка А на кривій фінансових ресурсів економічної системи характерна для економічних систем де податкова політика орієнтована на мінімальне податкове навантаження та низький рівень соціальних видатків держави. Точка С – навпаки, характерна для тих економічних систем, де через бюджетну систему відбувається значний рівень перерозподіл фінансових ресурсів з корпоративного сектора в соціальний, в рамках податкових ставок прийнятних для суспільства відносно закону Лаффера. Точка В характеризує найбільш ефективну податкову політику, де спостерігається оптимальний баланс між рівнем податків та їх впливу на доходи платників. Загалом площа АВС, відсічена пропорційною прямою по точках АС, кривої фінансових ресурсів економічної системи, вказує на дієвість податкової політики і певну її ефективність.

Внаслідок поширення та нарощення схем уникнення/ухилення від сплати податків крива фінансових ресурсів суттєво трансформується суттєво скорочуючи обсяги державного бюджету, при чому рівень максимального прибутку (при гіпотетичних податкових ставках 0%), залишається незмінним. В залежності від характеру бюджетної політики окремої держави негативний вплив схем ухилення/уникнення від сплати податків носять неоднозначну дію. Так для країн з високою концентрацією на соціальні видатки (ставки податку прийнятні суспільством, але високі) скорочення доходів буде надзвичайно відчутним, а приріст доходів інших економічних суб'єктів суттєвим. Так, точка С (критичні податкові ставки за Лафером для окремої економічної системи) переміститься в точку C_1 (зниження максимально прийнятних податкових ставок), при чому рівень надходжень бюджету знизяться з x_6 до x_5 , а рівень доходів зросте на максимальну податкову економію з розміром з y_1 до y_2 . В таких умовах стимул для їх провадження економічними суб'єктами буде максимальним. В інших податкових умовах, де концентрація фінансових ресурсів в бюджеті мінімальні (мінімальні податкові ставки) схеми ухилення/уникнення від сплати податків матимуть мінімальний вплив, адже скоротять надходження до бюджету з x_2 до x_1 , при чому рівень зростання доходів решти економічних суб'єктів зростуть лише з y_5 до y_6 , а тому стимул для їх впровадження мінімальний.

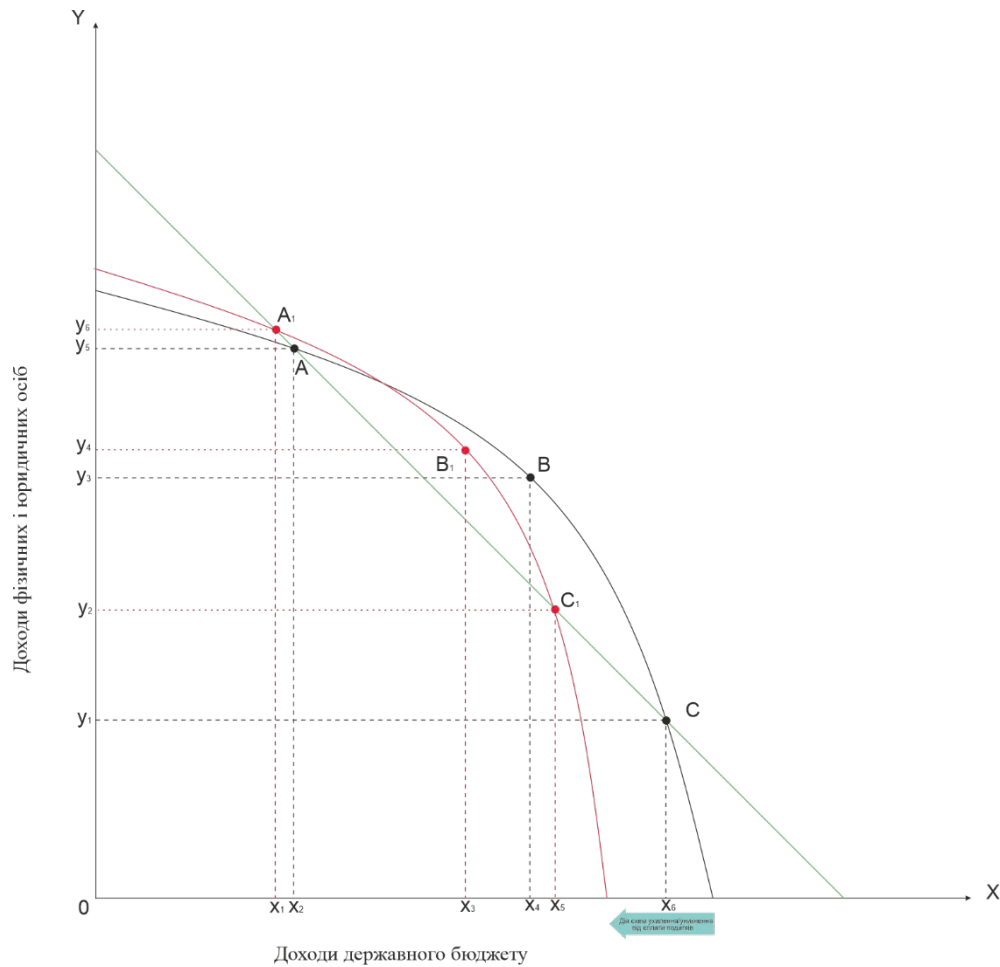

Рис. 2 Дія схем уникнення/ухилення податків на фінансову систему країни (схему побудовано за допомогою редактора CorelDraw X5)

Fig. 2. Impact of Tax Avoidance/Evasion Schemes on the Country's Financial System (diagram created using CorelDraw X5)

Джерело: побудовано автором самостійно

Варто також відзначити, що відсічена площа ефективних відсоткових ставок податків (параметри дієвої податкової політики) за точками $A_1B_1C_1$ буде значно меншою за площину ABC , а отже схеми ухилення/уникнення від сплати податків скорочують можливості для корегування ефективної податкової політики в країні, що нажаль призводить до нарощування масштабів тіньової економіки. Як свідчить досвід сучасних країн, супровідним проявом широкого функціонування схем ухилення/уникнення від сплати податків є нарощування масштабів перерозподілу фінансових ресурсів на споживання предметів розкоші, при чому такий перерозподіл значною мірою легалізує незаконно нарашені доходи. Саме тому одним із дієвих механізмів протидії проявам схем уникнення/ухилення від сплати податків має виступити посилення податкового тиску на відповідні об'єкти, а в глобальному контексті, цей тиск має забезпечуватись через поглиблення фіскального співробітництва між країнами у царині обміну даними щодо майнових декларацій, встановленні глобального механізму непрямого оподаткування, зокрема високовартісних товарів і товарів розкоші.

Важливо зазначити необхідність комплексного підходу до регулювання споживання розкішних товарів, оскільки потрібно враховувати як внутрішній, так і зовнішній контекст споживання цієї категорії товарів. Комбінація двох фіскальних

інструментів - мита для зовнішнього регулювання, з одного боку, та оподаткування фізичних осіб за володіння предметами розкоші, з іншого боку, можуть стати ключовими елементом комплексного підходу до регулювання споживання розкішних товарів в контексті забезпечення військових витрат та повоєнного відновлення.

Встановлення податку на володіння розкішними товарами може бути ефективним інструментом внутрішнього регулювання споживання. Це може стимулювати обмеження споживчих витрат на предмети розкоші та сприяти перерозподілу ресурсів на інвестиції в науковій сфері та розробку суспільно-корисних винаходів. Такий підхід також може допомогти зменшити соціальну нерівність та сприяти більш еквітабельному розподілу ресурсів в глобальній економічній системі.

На жаль, Україна попри війну і глобальні виклики щодо її суверенності і стійкості нації в міжнародному полі зору не втратила статус країни з високим рівнем корупції і податкових зловживань. Як наслідок, з'являються численні публікації про заможних біженців, придбання елітних апартаментів вихідцями з воюючої країни і т.п. На сьогодні в Україні не існує окремого податку, який би спеціально застосовувався щодо розкішних товарів. Власне, податок на розкіш є неофіційною назвою деяких видів податків на майно, що входить до групи місцевих податків. Ставки цього податку встановлюються місцевими радами, якщо вони не визначені в Податковому кодексі, а збір скеровується до місцевих бюджетів. Саме тому має сенс перехід на диференційовану ставку оподаткування, яка лежить в основі європейського принципу, який коротко звучить: "Багаті платять більше". До того ж, мова йде не лише про запровадження прогресивної ставки, але й регресивної у тому числі. Такий двохрівневий підхід може допомогти забезпечити більш справедливе та ефективне оподаткування розкоші, яке враховуватиме не лише доходи, але й споживчі звички та поведінку громадян.

Прогресивна ставка податку щодо предметів розкоші передбачає, що вартість оподаткованих товарів зростає з часом. Наприклад, ювелірні вироби, колекційні предмети, ексклюзивні автомобілі, антикваріат та елітна нерухомість мають бути оподатковані за вищою ставкою через їхню високу вартість та престижність.

З іншого боку, регресивна ставка податку щодо предметів розкоші передбачає, що вартість оподаткованих товарів падає з часом. Наприклад, електроніка та техніка, мода та аксесуари, автомобілі, меблі та предмети інтер'єру, а також хобі та колекціонування можуть бути оподатковані за зниженою ставкою, оскільки їхня вартість може зменшуватися з часом через технологічний прогрес, знос або зміну модних тенденцій.

Важливим моментом є те, що оподаткування не варто прив'язувати до категорії, адже категорії це про обмеженість, що чітко можна прослідкувати у прогалинах українського законодавства щодо оподаткування люкових автомобілів. Цей підхід до оподаткування розкоші має на меті створити більш справедливу та ефективну систему оподаткування, яка враховуватиме різні аспекти споживчого ринку та соціально-економічні реалії країни.

Висновки. Дослідження наукових підходів до визначення ухилення від оподаткування дозволяє виділити кілька підходів. Одні автори вважають це злочинною діяльністю, а інші вважають це порушенням етики або економічним дисбалансом, що є результатом неправильного уявлення про податкову систему.

Визначення ухилення від сплати податків полягає в тому, що окремі особи або компанії вживають навмисних дій, щоб уникнути сплати податків. Ухилення від сплати податків є однією з найсерйозніших проблем сучасних податкових систем.

Ресурсна характеристика податків в глобальній фінансовій системі дає можливість представити їх за допомогою базової економічної моделі кривої

виробничих можливостей, в рамках розподілу доходів економічних суб'єктів 2-х категорій: платників податків та держави (отримувача податків)

Внаслідок поширення та нарощення схем уникнення/ухилення від сплати податків крива фінансових ресурсів трансформується суттєво обмежує спроможності фінансової системи, при чому рівень максимального прибутку платників (при гіпотетичних податкових ставках 0%) залишається незмінним. В таких умов більшою мірою відбувається скорочення перерозподілу, аніж нарощування масштабів, при чому діапазон ефективних відсоткових ставок податків (параметри дієвої податкової політики) звужується.

1. Податковий кодекс України: Закон України офіц. текст: від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 03.03.2025)
2. Mersier, A. *Tax Evasion: The International Dimension*, 2018
3. Jorratt, M. *Tax Evasion: Causes, Measurement and Strategies for Facing It*, 2019
4. *Tax Morale and Integrity in Developing Countries*. OECD, 2019.
5. *Addressing Base Erosion and Profit Shifting*. OECD, 2013. URL: <https://www.oecd.org/tax/beps-reports.htm> (дата звернення: 03.03.2025)
6. *Model Rules for Reporting by Platform Operators*. OECD, 2021. URL: <https://www.oecd.org/tax/automatic-exchange/platform-operators.htm>. (дата звернення: 03.03.2025)
7. *Anti-Tax Avoidance Directive (ATAD)*. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/anti-tax-avoidance-directive. (дата звернення: 03.03.2025)
8. Lamagrande, A. *Tax Evasion: Some Models That Attempt to Explain It*. Argentine Association of Fiscal Studies.
9. Palan, R. *Offshore Financial Centers and the Tax Haven Industry*. Routledge, 2010
10. Lamagrande, A. *Tax Evasion: Some Models that Attempt to Explain It*. Argentine Association of Fiscal Studies, 2015
11. *Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations*. OECD, 2015
12. Palan, R. *Offshore Financial Centers and the Tax Haven Industry*. Routledge, 2010
13. *BEPS Actions*, OECD, 2015
14. Звіт державної служби фінансового моніторингу за 2023 рік.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine. Tax Code of Ukraine. Law of Ukraine dated 02 Dec. 2010, No. 2755-VI, zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text. Accessed 3 Mar. 2025.
2. Mersier, A. *Tax Evasion: The International Dimension*, 2018.
3. Jorratt, M. *Tax Evasion: Causes, Measurement and Strategies for Facing It*, 2019.
4. *Tax Morale and Integrity in Developing Countries*. OECD, 2019.
5. "Addressing Base Erosion and Profit Shifting." OECD, www.oecd.org/tax/beps-reports.htm. Accessed 3 Mar. 2025.
6. "Model Rules for Reporting by Platform Operators." OECD, www.oecd.org/tax/automatic-exchange/platform-operators.htm. Accessed 3 Mar. 2025.
7. Anti-Tax Avoidance Directive (ATAD). European Commission, ec.europa.eu/taxation_customs/anti-tax-avoidance-directive. Accessed 3 Mar. 2025.
8. Lamagrande, A. *Tax Evasion: Some Models That Attempt to Explain It*. Argentine Association of Fiscal Studies.
9. Palan, R. *Offshore Financial Centers and the Tax Haven Industry*. Routledge, 2010.
10. Lamagrande, A. *Tax Evasion: Some Models that Attempt to Explain It*. Argentine Association of Fiscal Studies, 2015.
11. *Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations*. OECD, 2015.
12. Palan, R. *Offshore Financial Centers and the Tax Haven Industry*. Routledge, 2010.
13. *BEPS Actions*. OECD, 2015.
14. State Financial Monitoring Service of Ukraine. Report of the State Financial Monitoring Service for 2023.

Дата подання: 28.04.2025